

El català a Eivissa: residualització inevitable?

per Bernat Joan i Marí

Resum històric: per què el català no es consolidà com a llengua nacional

Eivissa va entrar a la societat postindustrial (sense passar per l'etapa industrial) sense comptar amb els mecanismes necessaris per aconseguir que la llengua pròpia del país, la que parlaven els seus habitants en exclusiva des de la conquesta catalana de 1235, esdevingués una llengua nacional plena. Eivissa comparteix aquesta circumstància, a grans trets, amb el conjunt dels territoris dels Països Catalans (o de llengua catalana, si no volem provocar alçurament innecessari d'hipersensibles al manteniment de les minories).

Certament, les arrels d'aquesta anormalitat són ben profundes. Les hem d'anar a cercar en l'última etapa de la Corona Catalanoaragonesa, quan les guerres civils, en temps de Joan II, varen començar a fer anar el país pel pedregar. Podríem referir-nos al Compromís de Casp, encara anterior, però, en principi, no va tenir cap tipus d'efecte sociolingüístic. Les derivades dels conflictes del maldestre regnat de Joan II, sí que en varen tenir. Per començar, varen propiciar la unió dinàstica amb Castella, amb el regnat dels anomenats Reis Catòlics. Encara que aquesta unió no afectàs, en principi, el que en aquella època, d'una manera prou extemporània, podríem entendre per sobirania de Catalunya, sí que va posar les bases d'un afebliment molt notable de la catalanitat, i va propiciar que, de la mateixa manera que Catalunya havia estat dominant dins la Corona d'Aragó, Castella passàs a ser la nació

Parlament de les Illes Balears, des d'on s'ha promogut una certa normalització lingüística (fotografia: Isaac Buj / Ara).

dominant dins la Corona Hispànica.

Ni en l'etapa dels Àustries ni en el principi de la dels Borbons, els efectes sobre l'ús quotidià de la llengua catalana a Eivissa no varen ser pràcticament ni detectables. Ens trobam en una etapa de diglòssia sense que s'hagi arribat a implantar el bilingüisme. És a dir, les elits consideren el castellà com la llengua «espanyola» per excel·lència, i malden per aprendre-la. Mentre que la gent del poble pla continua fent la seua usant únicament la llengua catalana, com ocorria arreu del territori lingüístic. Alguna vegada s'ha comparat el paper que feia el castellà durant els segles XVI, XVII i XVIII al que avui fa l'anglès arreu del món. La comparació no és, des del meu punt de vista, gaire exacta, però sí que la trob parcialment extrapolable. Vull dir, per exemple,

que el Barroc castellà desenvolupa una indubtable catalanofòbia que avui l'anglès no necessita per a la seua expansió arreu del món.

La diglòssia sense bilingüisme impacta de manera molt més dura a partir dels Decrets de Nova Planta, imposats per Felip V, a l'inici de l'ocupació militar (i política) de l'antic Regne de València, del Principat de Catalunya i de les Illes Balears (no ens podem referir directament a l'antic Regne de Mallorca, perquè ja feia mig segle que la part rossellonesa era sota sobirania francesa). A partir d'aleshores, saber llegir i escriure esdevenia pràcticament sinònim de saber-ne en castellà.

Problemes específics de les Illes Balears

Els diferents graus d'industrialització expliquen, segons la major

La Plataforma per la Llengua és la principal ONG que defensa i promou l'ús del català.

part dels historiadors que han tractat el tema, les diferències quant a consciència nacional i a valoració de la llengua pròpia entre els diferents territoris de parla catalana. Així, allà on la industrialització triomfa (Catalunya) el català és reivindicat com a llengua pròpia, se'n reclama l'oficialitat i constitueix un tret d'identitat esgrimit davant el poder central. Allà on la industrialització no triomfa, als territoris que continuen vivint fonamentalment del sector terciari (País Valencià i Illes Balears), la llengua catalana continua en una posició clarament subordinada i, a més, no hi ha elits locals que en reclamin cap tipus de procés de normalització.

La dinàmica socioeconòmica i política del Principat permet la configuració, a partir de la Renaixença, d'un protoestat (encara en formació) que aixopluga la tasca de dignificar la llengua catalana fins a convertirla en una llengua plenament normalitzada (al cap i a la fi, en una llengua nacional). La subordinació socioeconòmica i política de la resta de territoris de parla catalana comporta, així mateix, una acceptació majoritària de la situació de minorització que hi pateix la llengua catalana. Durant llargues etapes, la llengua pròpia és, per a les elits locals, més una nosa que no un bé públic. Així ho entenen i així ho practiquen.

La manca de poder polític autoconcentrat, doncs, constitueix la clau per explicar la situació en què es troba la llengua catalana al conjunt de les illes Balears i, específicament, a l'illa d'Eivissa. Aquesta manca de poder es continua observant, a partir de la Transició a la democràcia, amb la fragilitat autonòmica. Les illes Balears varen comptar amb una Llei de Normalització Lingüística bastant més tard que Catalunya (i fins i tot que l'anomenada Comunitat Valenciana), i no va ser fins l'any 1997 que vàrem comptar amb un Decret de mínims que marcava que almanco un 50 % de l'Educació s'havia de vehicular en llengua catalana.

Certament, l'Educació, amb totes les seues mancances, ha estat l'àmbit formal en el qual la llengua catalana s'ha assentat d'una manera més sòlida. En d'altres àmbits, el català continua en una situació totalment precària (àmbit socioeconòmic, àmbit sociosanitari, àmbit del lleure, món de l'esport, àmbit polític institucional, mitjans de comunicació...) o n'és totalment absent (administració de Justícia, cossos i forces de seguretat de l'Estat, administració perifèrica de l'Estat...). Aquest fet explica ben clarament que un govern catalanòfob com el que va presidir José Ramón Bauzá intentàs eliminar, en la mesura de les seues possibilitats, la llengua catalana com a llengua vehicular de l'ensenyament. I explica que, encara avui, molts atacs a la llengua catalana se centrin, entre nosaltres, a l'àmbit del sistema educatiu.

Eivissa, zona d'urgent intervenció lingüística

L'illa d'Eivissa ha sofert uns canvis extraordinaris (econòmics, demogràfics...) en una etapa d'extraordinària feblesa (la primera onada) i en una etapa en què les aspiracions màximes no cobrien les necessitats mínimes (durant la segona). Això fa que l'illa, en conjunt, des del nostre punt de vista, sigui una zona d'urgent intervenció lingüística, és a dir, una zona on cal una acció institucional prioritària,

sòlida i eficaç, per frenar la residualització de la llengua catalana.

Els canvis socioeconòmics, igual que a la resta de les Illes Balears (amb diferències d'intensitat), han estat rapidíssims. L'illa d'Eivissa ha cremat etapes en cinquanta anys que a la resta del món han necessitat més de dos-cents anys per fer el seu recorregut. Hem passat de ser una illa amb una economia de subsistència a ser una illa amb una economia basada en el sector serveis en menys de mig segle. I on la industrialització clàssica no hi ha tengut cap mena de pes.

Sense una classe dirigent autoconcentrada, amb una economia basada en el monocultiu turístic i amb una consciència nacional de baix voltatge, la societat eivissenca està en unes condicions molt difícils per poder mantenir la llengua. Així, idò, Eivissa ha esdevingut, juntament amb d'altres àrees de les illes Balears (entre les quals podríem destacar la badia de Palma en el seu conjunt), una àrea d'urgent intervenció lingüística. Però l'estratègia institucional opera de manera inversament proporcional a com pertocaria en un procés seriós de normalització lingüística. Agafem, per exemple, Finlàndia com a referència. A Finlàndia, quan la independència del país va permetre d'articular una política lingüística favorable a la consolidació del finès com a llengua nacional, es va posar especial esment al funcionament en finès en aquelles àrees on la llengua estava en una situació més precària. Així, no resultava necessari que a Rowaniemi, posem per cas, on tothom parlava finès, el cent per cent de les classes fossin en llengua finesa. Però sí que era imprescindible a Turku o a Hèlsinki, on el percentatge de suecoparlants era elevat. Fent una transposició de les situacions: a les Illes Balears caldria fer especial atenció a àrees com la badia de Palma o com l'illa d'Eivissa a l'hora de dissenyar la política lingüística en general, i la política lingüística en el camp de l'educació en particular. Va més en detriment de la llengua que les classes no siguin majoritàriament en català

a Sant Antoni de Portmany que no que no ho siguin, posem per cas, a Capdepera.

Tractar Eivissa com una zona d'urgent intervenció lingüística, resulta, doncs, totalment necessari si hom vol aturar (i revertir) el procés de residualització de la llengua catalana.

Modificar pautes de comportament lingüístic

Ni la constitució de les Illes Balears en comunitat autònoma, ni l'oficialitat de la llengua catalana al nostre territori, ni la incorporació de la llengua a l'Educació i, en menor mesura, als mitjans de comunicació de masses, ni cap altra circumstància afegida no han permès de canviar de manera substancial el que en sociolingüística se'n diuen «normes d'ús lingüístic» a la nostra illa. Certament, de manera majoritària no ha ocorregut a cap de les illes que formen el nostre arxipèlag.

Continua sent la norma més general el fet d'adreçar-se en espanyol a qualsevol desconegut que es trobi pel carrer, d'amagar el català a les reunions de les tipologies més diverses, de respondre sistemàticament en espanyol a qui et parli en aquesta llengua (encara que el seu accent denoti clarament la seua catalanitat), d'escriure en espanyol si hi ha el més mínim dubte de com rebrà la llengua de relació la persona a qui vagi adreçat l'escrit (fins i tot en àmbits on es facilita l'ús del català), i un llarg etcètera. L'impacte de la presència de la llengua al sistema educatiu fa que la majoria dels eivissencs, especialment dels que han estat escolaritzats a partir de la Transició a la democràcia, siguin prou competents en llengua catalana com per poder-la utilitzar normalment (si volen), però no ha afectat les normes d'ús que venen de l'etapa anterior.

Naturalment, les normes d'ús lingüístic no es poden modificar substancialment sense un canvi rellevant en les actituds lingüístiques. Per canviar de manera clara les actituds lingüístiques dominants, també s'han de produir canvis polítics, socials i culturals d'un abast

L'educació ha estat l'àmbit formal en el qual el català s'ha assentat amb més solidesa.

considerable. Mentre la llengua catalana, malgrat ser oficial al nostre territori, continuï sent una llengua subordinada, prescindible, innecessària, al costat d'una llengua d'abast molt més general (i, endemés, afavorida pels organismes públics més poderosos, com ara l'Estat), difícilment es podrà produir cap canvi rellevant en les actituds lingüístiques de la majoria dels parlants.

A l'hora d'analitzar les actituds lingüístiques, hem de distingir entre els catalanoparlants i els ciutadans que encara no parlen la llengua catalana. Entre els catalanoparlants, les actituds lingüístiques dominants basculen al voltant de la diglòssia interlingüística: canvien de llengua davant un hispanoparlant, usen l'espanyol en actes públics de manera molt general, renuncien fàcilment a la llengua fins i tot en circumstàncies en què la renúncia no és exigida per ningú... Entre els no catalanoparlants (molt majoritàriament hispanoparlants), les pautes de comportament s'adiuen amb les que normalment presenten els parlants de les llengües superposades, en situacions de conflicte lingüístic: mantenen la seua llengua encara que tenguin coneixements de llengua catalana, exigeixen ser tractats en espanyol, usen la llengua dominant sense qüestio-

nar-se'n mai l'ús, assumeixen els discursos públics majoritaris en relació als usos lingüístics, mostren un interès escàs per l'aprenentatge de la llengua catalana, consideren la seua llengua un vehicle més adequat per a la comunicació en general o per a qüestions específiques com ara la producció cultural o la científica...

Un procés autèntic de normalització de l'ús de la llengua catalana, idò, implica canvis en les pautes de comportament lingüístic tant entre els catalanoparlants com entre els no catalanoparlants. Però només un canvi real de les relacions d'estatus interlingüístic (per tant, d'estatus de la nostra comunitat humana, de la nostra societat) pot portar a modificar les esmentades normes d'ús lingüístic.

Residualització inevitable?

Sense alterar el procés en què actualment es troba inserida la llengua catalana, a Eivissa i a les illes Balears en general, la residualització de la llengua, a mitjà termini, resulta, des del nostre punt de vista, totalment inevitable. Amb les normes d'ús lingüístic actuals, el pes de la dominació de l'espanyol continuarà minant la presència pública del català, malgrat el pes que ha guanyat durant aquestes últimes dècades en els àmbits formals,

L'scrabble és una de les formes d'introduir amb èxit el català en l'àmbit del lleure (fotografia: Associació Club Scrabble Escolar).

fins convertir-lo en una llengua (encara més) prescindible entre nosaltres.

Com demostren processos de normalització lingüística que han tengut lloc arreu del món, emperò, la residualització no és inevitable: es pot revertir. Però per revertir-la s'han de produir alguns canvis que entenem que són totalment imprescindibles: en l'àmbit de la política (lingüística i general), en l'àmbit de l'educació o en la consideració de la llengua.

a) Àmbit polític

Dins l'àmbit polític, la correlació més clara es produeix entre poder polític i estatus de la llengua pròpia. A més poder polític d'una societat determinada, més possibilitats que la llengua pròpia, si es troba o s'ha trobat en una posició de satel·lització lingüística, avanci en el procés de normalització lingüística. L'autocentrament (llegeixi's independència nacional) constitueix una condició necessària (tot i que no sempre suficient) perquè una llengua satel·litzada (o subordinada) assoleixi la plena normalització del seu ús social i institucional. Allò que tenen en comú els processos de normalització lingüística que s'han produït al llarg del segle XX a la nostra part del món (i n'hi ha uns quants) és que les comunitats lingüístiques respectives han assolit la independència nacional

(o una situació plenament igualitària dins un estat federal o confederal, molt més difícil d'assolir, estadísticament, que no la independència). Qualsevol llengua, per assolir un ús plenament normalitzat, requereix unes estructures d'estat que la protegeixin.

b) Drets lingüístics

Un altre canvi substancial necessari el trobam en la defensa dels drets lingüístics dels catalanoparlants. Els ciutadans tenim reconeguts tot una sèrie de drets lingüístics que molt habitualment declinam d'exercir. Hem de saber, per exemple, que tenim dret a adreçar-nos a qualsevol administració en català. Cap servidor públic, cap funcionari (sigui de l'estat, de la comunitat autònoma o de cap ens local) no pot exigir-nos l'ús d'una altra llengua, si nosaltres decidim tractar amb l'administració en català. L'exercici conscient i militant d'aquest dret lingüístic faria inevitables canvis molt substancials en algunes administracions que ara actuen, a l'illa d'Eivissa, en el marc d'un estricte monolingüisme espanyol.

Sense canviar el marc institucional actual, també donaria una empenta important al procés de normalització de la llengua catalana el fet que les administracions competents treballassin per la defensa dels drets lingüístics dels ciutadans. No

és igual que un ciutadà particular intenti que el seu plet al jutjat vagi en català en solitari que no que ho faci comptant amb el suport de la conselleria de Justícia del Govern de les Illes Balears, per posar un exemple ben clar.

Si tothom que té un mínim de consciència de catalanitat, a l'illa d'Eivissa, prioritza la defensa dels drets lingüístics dels catalanoparlants (drets que no guarden cap relació amb majories o minories lingüístiques en un moment determinat), el panorama de l'ús de llengües a la nostra illa podria canviar de manera molt substancial.

c) Gestió europea del multilingüisme

Des del nostre punt de vista, en una Europa que vulgui realment avançar cap a la seua constitució política com a entitat ben definida dins el món globalitzat, resulta del tot necessària l'articulació d'una política lingüística europea que vagi més enllà de la que dissenyi cadascun dels estats membres.

La Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (CELROM) va ser pensada, probablement, com un instrument per propiciar una «mort dolça» de les llengües minoritzades i de les minoritàries, però, segons l'ús que en faci cada comunitat lingüística, pot constituir una eina valuosa per defensar els parlants de les llengües que es troben en una posició subordinada. En qualsevol cas, emperò, la Carta resulta insuficient per aconseguir la plena normalitat en l'ús social d'aquestes llengües.

Per això, caldria articular un mecanisme que pogués monitoritzar la política lingüística, de manera general, a nivell europeu. Aquest mecanisme podria ser, en el futur, una Agència Europea pel Multilingüisme, que, igual que fan altres agències europees en altres àmbits, establís les bases per garantir la projecció cap al futur de totes les llengües d'Europa, independentment de la situació en què es trobin actualment.

d) Àmbit socioeconòmic

Des de les institucions s'ha de donar suport a l'ús normalitzat de la llengua catalana dins l'àmbit socioeconòmic. La manera més entenedora

de fer-ho és bonificant les taxes a les empreses que usin amb normalitat la llengua catalana. Com a valor afegit dins la nostra societat, l'administració està en condicions de bonificar aquelles empreses que usin normalment la llengua pròpia de les illes Balears, tant en les seues comunicacions internes com en les relacions amb els clients.

Així mateix, cal ser escrupolós a l'hora d'observar l'atenció als clients en la llengua oficial que escullin, fent especial esment de la disponibilitat lingüística a les empreses.

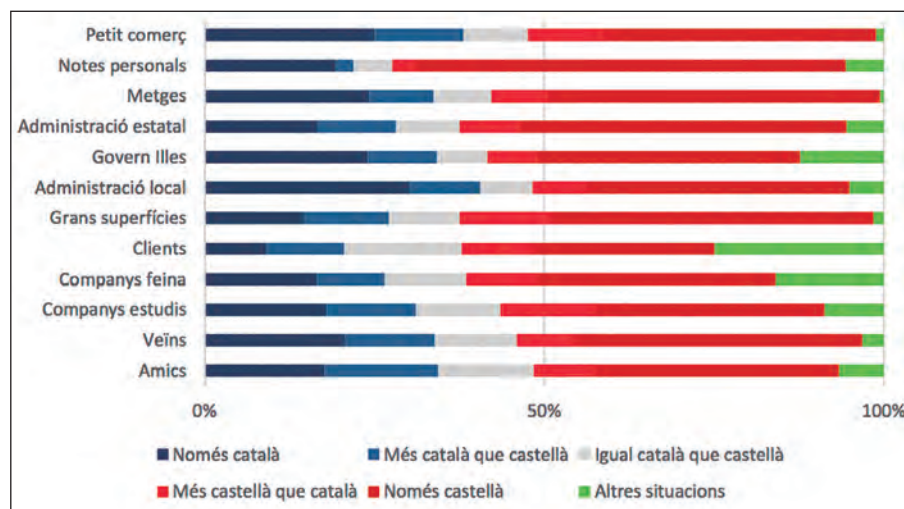
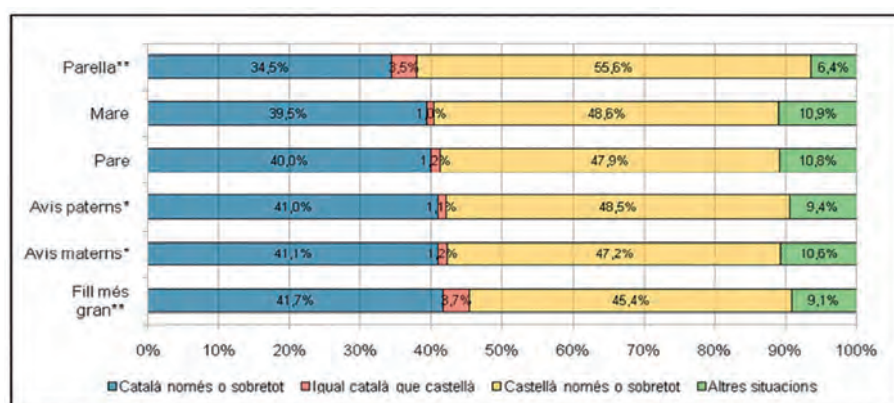
e) Àmbit del lleure

Així mateix, des de l'administració s'ha de propiciar la presència normal de la llengua catalana dins l'àmbit del lleure, especialment entre els joves. Fer atenció a l'ús de la llengua al món de l'esport infantil i juvenil, a les associacions i clubs, als esports, etc, resulta del tot imprescindible per assegurar un canvi en les pautes de comportament lingüístic entre els sectors més joves de la població, que són els que, al cap i a la fi, hauran de garantir el futur de la llengua.

f) Discurs públic sobre la llengua

La llengua és un bé comú. I ha de ser tractada com a tal. Per tant, no es pot deixar el seu ús a mercè del darwinisme social. Des d'una perspectiva estrictament liberal, els béns comuns s'han de defensar i protegir. Prendre mesures a favor de la llengua catalana des de les institucions públiques no només no constitueix una pràctica poc liberal, sinó que es troba totalment d'acord amb el principi del liberalisme que propugna la defensa institucional dels béns comuns.

Actualment, patim un discurs públic majoritari molt allunyat del que seria necessari per endegar un autèntic procés de normalització lingüística. La majoria dels mitjans de comunicació no presenten actituds autocentrades, en relació a la llengua (ni en relació a cap altre aspecte en què es pugui considerar l'autocentrament). Oscil·len entre una certa indiferència disfressada de defensa del bilingüisme i una actitud clarament hostil a la llengua (molt més marcada des que opcions polítiques clarament

Gràfics de l'enquesta de 2017 d'usos lingüístics a les illes Balears. Gràfic superior: usos lingüístics amb la família. Gràfic inferior: usos lingüístics en àmbits de consum i serveis.

catalanòfobes/eivissencòfobes com Vox o Ciutadans tenen presència pública entre nosaltres). L'actitud autocentrada d'exigir l'ús normal de la llengua catalana en tots els àmbits resulta, entre nosaltres, clarament minoritària. Però s'ha d'implementar, necessàriament, si volem evitar que la llengua pròpia d'Eivissa esdevengui una llengua residual a la nostra illa.

Resumint: el català es troba en un clar procés de residualització, a Eivissa. Si continuem amb la mateixa dinàmica que s'ha seguit fins ara, en poques dècades, la llengua catalana només constituirà una pinzellada de color, sense importància ni rellevància, a Eivissa. I la identitat eivissenca, per tant, haurà quedat completament diluïda dins una olla barrejada molt allunyada de cap referent històric o actual. Llengua i identitat, entre nosaltres, van íntimament relacionades.

Per evitar-ho, per aconseguir dignificar la presència de la nostra llengua pròpia en el si de la societat

eivissenca, necessitam alterar substancialment les normes d'ús lingüístic majoritàries entre nosaltres. I per fer-ho ens resulta del tot necessari autocentrar-nos, augmentar el nostre poder polític, assolir una educació que funcioni majoritàriament en català, promoure la llengua en l'àmbit econòmic o en l'àmbit del lleure, fer-la majoritària dins els mitjans de comunicació, defensar els nostres drets lingüístics (que no depenen del nombre de persones que els vulguin exercir, sinó que els exerceix cadascú individualment) en tots els àmbits i redirigir completament el discurs públic majoritari sobre la llengua.

Sense aquests canvis, la residualització de la llengua se'ns presenta com inevitable. Amb aquests canvis, es pot revertir el procés actual i reconvertir-lo en un procés real de normalització de l'ús de la llengua.

BERNAT JOAN I MARÍ ■